

ƏDƏBİYYAT

1. Qasımova S. Azər Rzayev // "Musiqi dünyası", 3-4/ 5 2000, s.78-80.
2. Qasımova S., Abdullayeva Z. Azərbaycan musiqi ədəbiyyatı, II hissə (Dərslük). B. "Elm və təhsil", 2011.
3. Heydərova Ş. Azərbaycanda simli kvartetin yaranması və inkişafı tarixindən səhifələr // "Musiqi dünyası", 1-2/19 2004, s.225-228.
4. Азербайджанская Государственная консерватория имени Узеира Гаджибекова. Б.Азернешр, 1972
5. Музыкальное образование в Азербайджане. Азербайджанская музыка. Сборник. Музгиз, М., 1961.

В статье рассматриваются некоторые исполнительские особенности камерно-инструментальных произведений Азера Рзаева. Раскрываются эти и другие виды, приемы исполнительства в камерных произведениях композитора. Примеры заостряют внимание на образно-эмоциональном содержании, плавном звукоизвлечении при ансамблевом исполнении произведений А.Рзаева.

Ключевые слова: камерная музыка, инструментальный ансамбль, соната, поэма, кантилена.

The article deals with some performing features of chamber-instrumental pieces of Azer Rzayev. These and other types of performing in chamber works of composer are disclosed. In the examples the image-emotional content, smooth sound extraction in the ensemble game are considered.

Keywords: chamber music, instrumental ensemble, sonata, poem, cantilena.

PIYANO ICRACILIĞININ "ESTETİK TERMİNLER SÖZLÜĞÜ"

Efgan Zeki Saleh*

Makalede çeşitli tarihsel aşamada meydana gelmiş muhtelif bedii (sanatsal) akımlar ve müziksel nüanslar ele alınır ve onların icracılık sanatına olan etkileri araştırılır. Bir daha kaydedilir ki, her bir tarihsel dönemde bu veya diğer sanatsal akımın estetik prensipleri, icra usulleri meydana gelmekte ve profesyonel piyano icracısı müzik eserlerini icra ederken bu prensipleri mutlaka unutmaması gerekir. Aksi halde o icra ettiği eserin hangi tarihsel dönemde, sosyal muhite, bu sırada bestekarlık ekoluna ait olmasını ifade etmeyin dışında kalabilir.

ANAHTAR KELİMELER: melizmler, estetik terimler, icracılık, klasisizm, empresyonizm, modernizm, atonal müzik.

İcracılık anlamı çok yönlü bir teorik-metodolojik, aynı zamanda sanatsal-estetik anlam olup genel olarak demek olur ki, bütün musiki aletlerini kapsaya bilmektedir. Nitekim, profesyonel icracılar icra prosesinde (sürecinde) icra usulleri, musiki kültürünün gelişim aşamaları, çeşitli tasvir-ifade vasıtaları, zengin melizm (şüsleme) özellikleri, nüans (çalar) rengarenkleri, eserin idea-konusuna hakim olabilmek becerisi, musiki kültürünün gelişim aşamalarına ait esas felsefi-estetik konseptiyalarından (fikirlerinden) haberdar olmak yeteneği vs. bu gibi genel sorunlarla karşılaşmalı oluyorlar. Bununla birlikte bu sorunlar her ne kadar genel görümler bile aslında somut olarak her bir musiki

aleti icracısı (örneğin, keman, çello, klarnet, flüt, oboya vs.) karşısında spesifik (çok özel) sorunlar koymaktadır. Tabii ki, bu sorunlar her şeyden önce bu veya diğer çalgının kendi spesifik özellikleri, mesela, tembr (tın) hususiyetleri, diyapazon imkanları, teknik imkanları, hatta bazen iri boyutlu eserlerde (senfoni, senfoni poem, enstrümantal konçerto vs.) onun mantıksal olarak icra yeri, çeşitli nüanslardan istifade usulleri vs. kimi sorunlarla da alakalıdır. Piyano icracılığı ile ilgili sorunlar araştırdığımız zaman da bu çok özel sorunlar bir daha karşımıza çıkmakta. İlgili çekiçidir ki, bu sorunların her biri somut olarak özel araştırma problemi gibi de dikkat çekebilmektedir. Bu araştırmamızda biz onlardan

birçoğunun piyano icracılığı açısından gözden geçirmeyi öngörmekteyiz. Aynı zamanda bu araştırmamızı çoksesli musiki tarihi ve onun gelişim aşamalarında (*klasisizm, romantizm, empresyonizm, realizm, dodekafon müzik vs.*) kazandığı yaratıcılık başarıları (bedii-tasvir vasıtaları, icra usulleri ve yöntemleri vs.) bakımından ele alması daha gerekli kılışmış oldu. Örneğin, klasisizm estetiğinin prensipleri ile tanış olalım. "Estetik Terimler Sözlüğü"nde bu akımla ilgili aşağıdaki fikirlere dikkat edeyim:

"Klasisizm: Lat: (classicus), - birinci dereceden numuneyi). 17. ve 18. yüzyıllarda edebiyatta, sanatta, aynı zamanda tiyatrodaki kullanılan edebi-sanatsal akım, metot, izm. İlk zamanlar 17.yüzyılın sonu, 18. yüzyılın birinci yarısında Avrupa Güzel Sanatında yayılmış sanatsal hareketlerdir. Bu hareketlerin bir kural olarak, mutlakiyetin kararlaşması devrinde zengin saray medeniyetine bağlıdır. Klasisizmin kurucuları Antik devir Güzel Sanatını (klasisizm terimi de buradan ileri gelmiştir). Sanatsal yaratıcılık için kanun kabul ederlerdi. Onları, tarihi içerikle zenginleştirdiler. Klasisizm Güzel Sanatının esas gayeleri tek milli devlet, vatanseverlik, toplumsal borç, millî, manevî idealarnın kararlaşmasına yardım etmekten, büyük maksatlar uğruna mücadeleye hazır olan, toplumsal idealler adına şahsi çıkarlarına üstün gelen insan tipini yaratmaktan ibaretti. Kahraman, karakterlerinin parlaklığını belli eden asıl tarihi, tezatlarn Klasisizm hareketi, sanatçıların eserlerinde yansıtılması Klasisizm Güzel Sanatında realist ananelerin (bkz.; realizm) dile gelmesinden bahsetmeye başlanır. Ama Klasisizm bu ilerici realist aneleri "Aşağı" toplumsal grupların hayatını Güzel Sanat alanına, dahil etmeyen saray-zengin medeniyetinin dar sınıfı ve karakteri ile esaslı derecede sınırlandırdı. Fransız teorisyeni N.Bualo Klasisizmin sanatsal manifestosu olan "Poetika sanatı" (1674) adlı poemasında, hayatın düzgün yansıtılması isteğini böyle bir iddia ile sınırlandırdı. "Bakışlanızı cüzi şeylerden koruyun". Klasisizm sanatı temsilcilerinin hayattan uzak kalmaya, rasyonalizme, şartlılığa, karakterlerin mücerretliğine (soyutluğuna), onları kapsayan şartların gösterilmesinde şematizme ve sanatsal dünya görüşünün sınırlılığına iter. Klasisizm, daha çok Fransa'da inkişaf etmiştir (Edebiyatı P. Kornel, J. Rasin, N. Bualo, J.B. Moliere; tasviri Güzel Sanatta; N. Pusen, Ş. Labren, sonralar J.L. David; mimaride - Versalda Saray Park birliklerin yaratıcıları J. Mansar, A. Lentor). Rus edebiyatında Klasisizm: A. P. Sumorokov'un, M.M. Nekraskov, I.F. Bogdanoviç yaratıcılığında kendini daha açık şekilde gösterir. V.K. Trediakavski'nin ve özellikle M.V. Lomonosov'un yaratıcılığında Klasisizmin ananeleri demokratik unsurlar açısından önemli derecede zayıflamıştır. G.R. Derjavin'in "Poeziya"sı 18. asrın sonu Rus edebiyatında artık Klasisizm'den Realizm'e geçişin ifadesidir. Rus mimarlarından M.F. Kazakov, D.J. Kvarengi'nin, A.D. Zaharov, K.I. Rossi'nin, A.N. Voroniki'nin eserleri mimaride Klasisizmin özel parlak varyantlarıdır". Bkz.:Estetik Terimler Sözlüğü". S.

Buradan klasisizm prensiplerinin dogmatik olması, kurallara haddinden ziyade bağlılığı, sanatta sanatçının fikirlerine, idea-içeriğine şeksiz (hiçbir ilave olmadan) olarak riayet edilmesinin mutlak bir şekilde icra olunmasını talep etmesi ile karakterize olunmasını his etmek mümkündür. Klasisizm dönemine ait musiki eserlerinin icrası prosesinde de bu prensiplere riayet edilmesi, mesela, romantizm musikisine ait *rubato, abilitum, sforsanto* vs. bu gibi tasvir-ifade vasıtalarına az yer verilmesine hususî dikkat çekmek gerekir. Zannımızca hatta piyano karşısında oturmuş, pamakların tutuşu gibi zahiren o kadar da önemli gözükmeyen unsurlar bile klasisizm eserlerinin icrası zamanı dikate alınması gereken önemli özelliklerden sayılabilir. En güzel örnek olarak klasisizm döneminin en önde gelen bestecisi olarak İ.S.Bacı ve onun birçok eserlerini, özellikle de prelüt ve füğlerini kaydetmek mümkündür.

Realizm: Lat: (Realis) - cismanî). Sanatsal metottur. Bu metot, F.Engels'e göre; "Teferuatın düzgünlüğünde ilave, tipik karakterlerin tipik vaziyetlerde aksettirilmesinin dürüstlüğünü nazarda tutar". Bu tarife göre; her şeyden evvel, hayatın asıl sanatsal yansımalarının gazel prensipleri; idraki mahiyet ve genelleştirilme karakteri, hayat hakikati prensibi, tasvirin esas malzemesi olan insan hayatı özünün, gelişme süreci ile birlikte kaydedilmesidir. Bu manada realizmin alametleri sanat tarihinin hala ilk devirlerinde görülmektedir. Lakin bunların daha dolgun ifadesini sonralar, genelleştirmenin tipiklik gibi tezahür ettiği asıl realist yönünün meydana gelmesi ile olmuştur. Bu ise yeni genelleştirmenin tipiklik şeklinde meydana gelmesi, realizmin daha mühim yönünü teşkil eder. Realist eserlerin kavranması durumu sadece bununla belli edilir, realist sanatta tipik olanı yansıtır, yansıtılan gerçeğin kanuna uygun, karakter, mühim hususiyetlerini genelleştiren tipik imgeler yaratır. K.Marx XIX. asır İngiliz romancıları hakkında: "Onlar dünyaya gelmiş bütün siyasetçilerden, gazetecilerden, yazarlardan daha çok siyasi ve toplumsal hakikatleri keşfetmişlerdir". F.Engels'in sözleri ile söyleyecek olursak: "Balzac Fransız cemiyetinin en güzel realist tarihini yaratmış ve tarihi şeklini tasvir etmiştir".

Hayat sürecinin öz tipik formlarında aksettirilmesi sanatkardan sanatsal tasvirin sorumluluğunun ferdileştirilmesi (bkz.:bireyselleştirilme, ferdileştirme) gerçeğin özünden çok zenginliğini yansıtan hayatı, boyların dolgunluğunu talep eder. Realist sanatkar gerçeğe müstakil faal kıymet vermesinden imtina etmeyerek, hayat sürecinin objektif gidişini göstermekle, okuyucuya veyahut seyirciye, F. Engels'in sözleri ile söyleysek, "Hadisenin tabii gelişimi ile tasvir edilmesine kıymet vermeye çalışır". Bu manada realizm okuyucuyu, seyirci veya dinleyici karşısında hayat sürecinin öz mantığını açık göstererek gerçeği yansıtmaya hususî sübjektif formlardan (ifrat sembolizmden, lüzumsuz alegorizmden vs.) uzak durur. Lakin realist eserde ferdileştirme hiçbir sebeple gerçeğin yansımaları olmayıp, sanatsal fikir neticesi gibi meydana gelir. Arkasında sanatkar tarafından

*Gaziantep Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı, Öğretim üyesi.

düşünmüş hayati kanuna uygunluğunun gizlendiği bu tür ferdeleştirme tipikliği göstermenin sanatsal formudur. A.S.Puşkin'in lirikası, İ.Y. Repin'in "Burlaklar", veyahut, "Zaporojyeliler" tabloları, L.N.Tolstoy'un "Diriliş" romanı, P.I.Çaykovski'nin "1812.Yıl" tantanalı üvertürü gibi eserlerin her birinde insanlık, insan hissi ve heyecanlarının ferdi tasvir yoluyla Rus hayatının, bu veya başka devrinin mühim tarafları zengin dramatik formlarında bütün dolgunluğu ile yansıtılır.

Realist sanatta tipiklik hayati süreçteki kanuna uygunluğun idrak edilmesi, aynı zamanda sanatkarın özünün estetik ideallerinin şekillenmesidir. Bu idealler tasvir olunan hadiselerin seçilmesi prensibinin kendisinde, onların gelişme mantığının belli noktayı nazardan aydınlatılmasında ve bu mantığın kıymetlenmesinde öz ifadesini bulur. Hayat hakikati prensibi, hayat sürecindeki tipikliğin, kanuna uygun olanın aktarılması, zamanın ilerici idealleri ile bağlılığı oldukça tabiidir ki, özünün daha dolgun ifadesini de oluşturur. Realizm halkın bağımsızlık hareketinde, dünya görüşünde, sanatsal gelişimi için esas ve idea zemini yapmış olur. Toplumsal hareketin yükselmesini, demokratik ideallerin yayılma devirleri realist sanatın sürekli gelişmesi ile alakalıdır. Ve bu devirlerin her biri hususi formda onun tarihi özüne mahsusluğunu belli eder. Örneğin 19. asırda Rusya'da özgürlük hareketinin yükselmesi tenkiti realizmin gelişmesi ile alakalıdır. 20. asırda proletaryanın sosyal değişiklikleri uğruna inkılabı mücadelesi realist sanatın gelişmesinin yeni, yüksek merhalesini teşkil eden Sosyalist realizmi doğurmuştur.

Realizmin netice itibarı ile cemiyetin tarihi gelişiminin gidişatı ile belli olan gelişme süreci, bütünlükte mevcut tarihi devrin ileri sürdüğü imkanlara ve taleplere uygun olan dünya sanatının gelişme süreci ile kınılmaz surette bağlıdır. Belli tarihi devirlerde, örneğin sanatardan özünün sübjektif mevkilerinin daha keskin formlarda ifade etmesini talep eden, onu *simvolikaya*, *alegorizmaya* müracaat etmeye tahrik eden şart meydana gelir(Örneğin, genç A. M. Gorki'nin Danko'nun romantik imgesini yaratırken kendi karşısına koyduğu vazifeler, A.I.Gançorov'un ciddi realist uslubu ile halledilmemiştir). Bununla alakalı olarak realizmin öz gelişmesinin çeşitli aşamalarında diğer sanatsal metotlarla, mesela, Romantizm ile karşılıklı tesir meselesini tasvirin az-çok şartlı formları halleder. Lakin az gelişmenin bütün devirlerinde sanat eserlerini içerik ve form ilişkisini vahdetini öngören gerçeklik hadiselerinin sanatsal tipikleştirilmesi Realizmin esasları olarak kalır.

Romantizm: 1. Hayati imgeli yansıtması ile ilgili bir metottur ki, burada sanatkarın tasvir objelerine münasebetini bildirmek sayı gerçeklik öğelerinin özünü göstermeye nispeten üstünlük teşkil eder. Bu da sanat eserinin özüne mahsus çokşuğunluğuna, yüksek duygusalılığına sebep olur. B.G.Belinski'ye göre; "Poeziya hayat hadiselerini, iki vasita ile kavrayıp yansıtır. Bu vasıtaların her ikisi aynı maksada hizmet etse de, yine de birbirinin zıddıdır. Şair özünün hayata olan bakışının, içerisinde yaşadığı dünyaya öz asna

ve halka olan münasebetinden asılı olarak hayati öz ferdi ideallerinde ve hayalinde tasavvur ettiği gibi canlandırır, yahut varlığın bütün ayrıntısına, boyalarına ve tonlarına sadık kalarak, hayati bütün çıplaklığı ve hakikiliğiyle yansıtır. Buna göre şiir sanatını iki şubeye ayırmak mümkündür. İdeal ve reel şiir sanatı. Romantik yaratıcılık tipi, her şeyden evvel, varlığını yeniden canlandırılması meylli ile karakterize olur. Bununla O, varlığa tam faal münasebeti şartında hayat sürecinin tasvirinde, somutluluk ve objektifliği sağlayan realizmden farklılaşır. Bununla (bile) Realizmde, Romantizmde, her biri özüne mahsus şekilde hayati sürecin aynı kanuna uygunluklarını aksettirirler. A.M. Gorki'nin de söylediği gibi d; "Büyük sanatkarlarda Realizm ve Romantizm sanki birleşmiştir. Balzac realisttir, lakin o bunun yanında, realizmden çok uzak olan "Kulun derisi" gibi eserleri de yazmıştır. Gogol'dan Çehov ve Bunin'e kadar bütün diğer ünlü yazarlarımız gibi Turgenyev de romantik ruhta şeyler yazmıştır. Hayatin imgeli yansıtmasını romantik tipi realizm ile karşılıklı tesirde ve sanatta en çeşitli tarihi formlarda ortaya çıkar. Sovyet sanatında hayatın realist ve romantik yönlerinin ayrılmaz ilişkisi Sosyalist gerçekliğin direkt özünün romantikliğinin yansıtılması hususiyetini hastr. Bu, A.A.Fadeyev'in "Genç Gvardiya'sı, P.P.Sokolov'un Stalin ve Şors'a hasrettiği portresi, D.D.Şostakoviç'in 12. senfonisi ve Sosyalist realizmin diğer birçok eserleri için seciyelidir.

Romantizm akımının meydana gelmesi toplumsal mücadelelerin keskinleşmesi ile toplumsal varlığın mükemmel olmayışına karşı cemiyetin ilerici kuvvetleri içerisinde itirazın artmasına bağlı olmuştur. Romantizmin meydana gelmesini sağlayan tarihi şart sanatta sübjektivizm meyillerinin güçlenmesine, sanatkarın onu temin etmeyen varlığa karşı birçok durumda belli olmasa da, yeni toplumsal emeller tebliğ eden imgeler silsilesi ileri sürmesine sebep olmuştur. Romantizmin şartı fantastik çelişkili imgelere meyil göstermesi de buradan ileri gelir (Örneğin; Edebiyatta C.H.Bayron'un "Kain", V.Hugo'nun "Paris Notr Dame Kilisesi", musikide G.Berlioz'un "Fantastik senfonisi", ressamlıkta E.Delacroix'ın tabloları). A.A.Gorki bu kabilden olan Romantizmi düzgün olarak, faal Romantizm olarak adlandırmıştır. Çünkü bu Romantizm özgür insan şahsiyetinin azametini, onun asil iyiliğini, toplumsal idealler uğruna mücadelesinin büyüklüğünü ifade eden karakterler yaratmaya çalışmıştır.

Özgürlüğün heyecanı (ilhamı), varlığın mükemmel olmayışına karşı itiraz, ileride aktif Romantizmin gerçekliğin reel tasvirini de yakınlığı için zemin yaratabilmiştir. A.C.Puşkin'in yaratıcılığında Realizme doğru gelişimi, M.Y.Lermontov'un yaratıcılığında hem romantik, hem de realist esasların gelişimi buna örnek olabilir. Keskin toplumsal mücadele şartında faal ilerici Romantizm ile, devin zıtlıklarından çıkış yolunu, gerçeklikle mücadeleden uzaklaşmış şahsi mükemmelleşme, dini aktarımlar tarihi, egzotik aleme dalmakta arayan mürteci (gerici) Romantizme teşekkül etmiştir (Örneğin; Almanya'da L.Tik, F.Novalis; Fransa'da F.R.Şatobrian, Rusya'da V.A.Jukovski vb.).

Romantizm akımının temsilcileri insanın his ve heyecanlarını, duygular alemini, zengin iç dünyasının ifadesini oldukça önemli sayıyor ve sanatta da bu fenomenlerin ifadesini önemli hesap ediyorlardı. Unutmamak gerekir ki, doğrudan doğruya his ve duyguların, emosiyaların, duygular aleminin sanatsal ifadesi müzik sanatı için diğer sanatlara nazaran daha yakın bir alandır. Tesadüfi değil ki, musiki sanatını hisler, duygular sanatı adlandıranlar da yok değil. Musiki sanatında romantizm estetiğinin prensiplerini tatbik eden (uygulayan) Alman bestecisi R.Schuman kaydediyordu ki, "akıl şaşaa bilir, his ve duygular ise hiçbir zaman". Belki de musiki sanatının bu özelliğindedir ki, romantizm akımının musiki sanatındaki temsilcilerinin sayısı daha fazla göze gelmektedir. L.V.Beethoven (yaratıcılığının son aşaması), Schubert, Schuman, F.Schopen, F.Lizst, G.Berlioz ve b. İsimlerini sıralamak mümkündür. Romantizm estetiğinin sanatçılara daha geniş yaratıcılık imkanları tanıdığından dolayı burada sanatçının yaratıcılık sürecinde daha geniş sanatsal-ifade vasıtalarına müracaat etmelerine imkan yaratmış olur. Musiki sanatı pratiğinde ise sanatçının daha çok ritmik ve tempo özelliklerine, nüanslara, pedal değişimlerine, *melizmlere*, *rubato*, *staccato*, *allegro*, *moderato*, *pafo*s ve bu gibi daha çok musiki sanatına özgü olan tasvir unsurlarına yer verebilmelerini izleyebiliriz. Tabii ki, bu söylediklerimize ait romantik bestecilerin eserlerinden sayısız-hesapsız örnekler vermek mümkündür.

Barok: (İtal: (Barocco - garip, abartılı), XVI. asrın sonlarından XVIII. asrın ortalarına kadar Batı Avrupa Güzel Sanatlarında hakim sanatsal üsluptur. Önce İtalya'da uygulanmış, sonra İspanya, Finlandiya, aynı zamanda da Fransa ve Almanya'ya da yayılmıştır. Mutlakiyet devri, toplumsal ilişkilerin karmaşıklığı ve gerginliği (iktisadi, toplumsal ve medeni sahalarda feodal ve kapitalist unsurlar arasındaki mücadele, milli devletlerin ortaya çıkması, kanlı savaşlar vs.) Barok Güzel Sanatına ters etki yapmış, onun görkemli heyecanında, abartılı görünüşünde, coşkun duygusalılığında, formlarının (biçim, şekil) tezatl ve son derece karmaşık olmasında kendisini bulmuştur. Bu özellikler yapıların dinamikliği, belli bir mimari hacim ve kütesinden kendisine mahsus şekilde değerine geçmesi ile farklılaşan *Barok* mimarisini, daha net bir şekilde göze çarpar (örneğin: İtalyan mimar ve heykeltıraşlarından olan F. Borromini, L.Bernini, K. Maderna ve başkalarının yapıları vs. Barok sanatının özünden, mülkiyetçiler övgünün aracı gibi faydalanmışlar ve bu üslubun temsilcileri, israfçılığa yönelmişlerdir.

Bunlara bakılmaksızın onların en iyi eserlerinde bile, belli zevk ve ahenk darlığı hissedilir (örn: Versal Sarayı'nın ressam Ş. Lebrun tarafından işlenmiş içi). Barok Sanatı kendisine has anlatılan ile Katolik Kilisesinin menfaatlerine hizmet etmiştir. Burada dini süjeler, hisler, ruh halleri kasten şişirilmiştir, olağan üstü *Ekzaltasyon* (yüksek heyecan, coşma, hayranlık) vasıtaları ile ifade edilmiştir. Roma'daki Santa-Maria-Della-Viktorya Kilisesinde L.Bernini'nin "Mukaddes

Tereza'nın Vecdi" adlı heykel grubu buna örnek olabilir. Eserde bulutlar üstündeki kadın, yanında ise mutlu ve gülümseyen Amur tasvir edilmiştir. Esas dikkatin İsa ve diğer mukaddeslerin azap ve işkencelerini tasvir eden konular üzerinde toplanması, Barok dini heykeltıraşlığı ve ressamlığı için karakteristiktir. Bu gruptan olan ressamların esas amacı insanlarda yüksek dini duygular uyandırmaktır. Barok üslubunun görünüşünün muhteşemliği, dekoratifiği (dekore edilmiş) aslında Rönesans Güzel Sanatlarına tepkidir ve ressamların hümanist, ideal vatandaşlık duygularından, aydın klasik formlardan uzaklaşmalarını gösterir. Fakat bu üslubun en iyi temsilcilerinin olumlu yönleri de olmuştur. İnsanın iç dünyasının sanatsal kavrayışının derinleşmesi, Rönesans Güzel Sanatlarının basit, çirkin, aşığı olarak gördüğü olayları sanat alemine taşınması onun olumlu yönlerindedir. Flaman ressamı P.P. Rubens'in resim eserleri buna parlak bir örnektir. Onun Barok üslubunda işlenmiş tabloları büyük bir orijinalliğe ve derin bir halk ruhuna sahiptir. Rubens, Niderland tabiatının sıra dışılığını, Niderland halkının hayatını, kökünü ve yaratıcılığını kendi eserlerinde parlak bir surette yansıtmıştır, XVII. asrın realist ressamlarının eksiksiz tam bir okuluyla kurmuştur. Rusya'da Barok üslubu, gelişiminin yüksek aşamasına XVIII. asırda ulaşmış ve asıl Rus özelliklerine sahip olmuştur. Rus Barok üslubunun anlatılarda, monarşinin methiye birlikte, büyük Rus devletinin ortaça çıkışı, Rus milli hayatının yükselişi gibi konular işlenmiştir. Rusya'da Barok üslubunun en görkemli temsilcisi mimar V.V. Rostrelli'dir. Leningrad'da (Sankt-Peterburg'da) Kış Sarayı ve Smolni Manastır, Puşkin şehrindeki Tsarski Köyü V.V. Restrelli'nin en güzel eserleridir.

Barok sanatı her ne kadar esasen mimari sanatında kendisini daha ifade etse bile diğer sanat türlerinde de, özellikle musikiye de kendi etkisini göstermiştir. Bu akım aslında mimari sanatının heykel, resim, mozaik sanatı ile ilgisinin büyük olduğundan dolayı sanatta sentez problemini de ortaya koymuştur. Lakin burada mimarın kaydettiğimiz sanatların unsurlarından istifade etmesi daha çok bu sanatın güzelleştirilmesi, estetikleştirilmesi amacı ile gerçekleştirilmiştir. Fakat çoğu zaman bu eğilimin bazen abartılı olarak sanata yansımalarının şahidi de olmak mümkün olur. Yani haddinden ziyada tasvir-ifade vasıtalarına yer verilmesi, diğer sanatların bedii unsurlarının kullanılması çoğu zaman eserin idea-konusuna, onun mükemmelliğine, sanatsallığına, kompozisyonuna, formuna bile zer ar getirebilir. Yani sanatkar adeta bu yöntemi kullanırken mantıksal olarak bu unsurlardan yaratıcılığa kullanılabilmeli, eserin esas idea-konusundan uzaklaşmamalıdır. Bu metodolojik kuralları hiç kuşkusuz, musiki eserleri ve tabii ki onların icrası için de önemlidir diye düşünüyoruz. Barok döneminin ait musiki eserlerine dikkat edersek burada demek olur ki, her bir ölçüde (taktta) bile birçok *melizmlen*, *gruppettolann*, *trellerin* vs. olduğunu izleyebiliriz ve bunların icra kaidelerini icracı piyanist mutlaka iyi bilmelidir.

Empresyonizm: Fran: (impresyon, impresyonizm), - izlenim). Sanatta, esasen ressamlık ve

müzikte XIX. yüzülin sonlarında və yirminci yüzülin başlarında tiyatrodə da bu akıma əğilim göstərmişdir. Fransız yönetmeni Andre Antuan, Alman yönetmen Abramzon Bram, Rus yönetmeni Fyodor Komisarjevski ücretsiz tiyatrodə hazırladığı tamaşalarda Empresyonizmin estetik unsurlarını kullanılmışlardır. Empresyonizm Batı Avrupa sanatında sanatsal metod və cereyandır ki, özünün yüksek gelişme merhalesine XIX. yüzülin 70-80'li yıllarında Fransız ressamlığında rastlanır (K. Mone, O. Renuar, A. Sisley, K. Pissarro, E. Dega gibi ressamlar). Aydın prensiplere sahip şekillenmiş sanatsal metod gibi Empresyonizmden, esas itibari ile, ancak ressamlık, belli manada heykeltıraşlık ve grafik ile münasebet söz konusu olabilir. Daha sonraları bu terim aynı zamanda Güzel Sanatların diğer türleri (musiki -K. Debussi, M. Ravel, edebiyat - Gonkur kardeşleri, S. Mallarme, F. Verlen, H. Haufman, O. Uayld, K. Hamsun v.b.) və tiyatro sanatı ile ilgili de kullanılmaya başlar.

Empresyonistler sanatkarın yaratıcılık teşebbüsü ilə ilgili sloganlarını ileri sürməklə ressamlıqta donmuş, rəsmi akademik eylem (bkz: *Akademizm*) qarşı, Natüralist sanata qarşı çıkmışlardır. Lakin əngləndirici süjelerin tenkidilə başlayan Empresyonizm taraftarları süjeyi tamamilə inkar edərək, sanatın imkanlarını son dərəcə sınırladılmışlardır. Bu onları toplumsal konulardan, insanın dahili hayatına nüfuz etməkdən çəkinməyə gətirmişdir. Empresyonistlərin burjuva sanatının mütebarə normlarına qarşı isyankarlığı ancak yeni şəkil, yeni rəsim texniki arayıp aktarmakla sınırlanır ki, bu da son nəticədə, "sanat sanat içində" teorisinin gelişmesində iləriyə doğru yeni addımdan başqa bir şey değıldir. Empresyonistlərin yaratıcılığının sonraları burjuva tenkidilə tərəfindən tamamilə beğənilməsi və kanunlaşdırılması, aynı zamanda çeşitli modernist akımlarına (*taşizm, soyutçuluk* vs.) güçlü təsirini də sadəcə bununla izah etmək mümkündür. Empresyonist ressamların esas yaratıcılıq gəyeli hər zaman natürel ilə çalışmaq, kəndi, ani, izlenimlərinin bütün dolğunluğu ilə yansıtmək olmuşdur. Bu sahədə başlanlara imza atabilmişlərdir. Nitekim onlar ressamlığı karanlık imalathanelərdən (atölyələrdən) açıq havaya çıkmış, açıq havadakı eşyaları bürüyən günəşin işığına yansıtmək için yeni texnik vasitələr bulmuşlardır.

Lakin bu prensiplər öncəki realist cereyanlara nispeten sanata apaçık zərər vermişdir. Çünkü Empresyonistlərin yaratıcılığında bir anlık görme izlenimlərinin yansımaları çoğu zaman esas amaca çevrilir. Bu Klod Mone'nin rəsmlərində aynı bir şeyi (aynı ot tarlaları, su zambaklarını, Ruan kilisesinin temelini) defalarca çəkərək onların en çeşitli işkləndirmələrdə təsvirini vermişdir. "Texnik namına texnik", "rəsim namına rəsim" prensibi Empresyonistlərin yaratıcılığına formalizmin ruh halini getirir. Doğrusunu söylemək gərəkirsə, Empresyonizmin görkəmli örnəkləri, muasırlandır hakiki imğeleri, Paris'in tipik manzaraları, şəhər hayatının karakter levhaları və manzaraları təsvir olunmuşdur, lakin bunların hepsi aynı ressamların rehber tuttuqları genel kuramsal (nazari) fikirlərin aksinə cereyan etmişdir. Empresyonistlərin

yaratıcılığında tipiklik ani hadisələrin, tabiatın en çeşitli hallerinin (Jest, sahnelik və belli pozların) sadəcə olaraq taklit aracıqlı ilə kəndisine yol açabilmişdir. Çoğu zaman hadisələr və insanlar Empresyonistlər için çeşitli işık, renk effektlərinin bulunması için yalnızca bahane olmuşdur Empresyonistlərin siyasi və estetik sınırlılıqları onları yaratıcılıq sərbəstliyinə gətirmişdir (bkz.: Sanatta Sərbəstlik). s.45.

İntibah (Rönesans): Orta asırlardan yeni zamana geçiş devrinde (XV-XVII asırlar) Batı mərkəzi Avropa ölkələrinin mədəniyyətlərinin filizlənmə devridir. Engels bu devri beşəriyyətin geçirdiyi ən böyük ilərici değışim olaraq adlandırmışdır. Rönesans devrinde çağdaş təbiətşinaslığın, dünya ticaretinin gelişmesinin və sanatkarlıqdan manifatura üretime keçmənin əsasları ortaya qoyulmuşdur. Bu devri kitab çağı yaratmış, Katolik kilisesinin mənevi diktaturasını sindirmiş, Güzel Sanatı və Edebiyatı filizləndirmişdir. Böyle bir vəziyyətin toplumsal-iktisadi şərtləri - kapitalist münasebətərinin meydana gəlməsi və bununla ələkədar olaraq şəhərlərin və yeni şəhər mədəniyyətlərinin ortaya çıxması ilk olaraq Rönesans'ın klasik ölkəsi olan İtalya'da ortaya çıkmışdır. O devirdə burjuva halkın ölməkə olan Feodalizmə qarşı mücadelesinə rehberlik edən ilərici sınıf olduğundan, Rönesans mədəniyyəti sınırlı sınıf karakteri təşiməz və çoğu zaman geniş halk kütlələrinin ruh hallerinin, zalımlərə qarşı onların mücadelesinin yansıdır. İnsanı, son dərəcə yüksəltməyə kədir hür və hər yöndən gelişmiş bir varlıq gibi tanımlayan Hümənizm bütün Rönesans devri mədəniyyətinin esas içərinəyi təşkil edər. İnsanın, sanat və edebiyatın Rönesans mədəniyyətinin ən böyük örnəkləri F. Petrarca və D. Boccaccio'dur. Bu devrin mədəniyyət təmsilçilərinin əksəriyyəti hər yöndən yetənəgə sahip adamlar olmuşdır. Örnəğin, Leonardo da Vinci yalnızca görkəmli bir sanatkar değıl, aynı zamanda böyük heykeltıraş, alim, yazar, mimar və bestekar idi. Mikəlanjelo həm heykeltıraş, həm də rəssam, şair, musikişinas olaraq da məşhurdur. Rönesans devri sanatı və edebiyatı yeni devir realizminin başlanğıcı olmaqla birlikdə özü fərqlidir. Aynı sanat və edebiyatın kahramanı belli sınıfın və yaht yaratılış örnəğı değıldir, o, hər şeydən önce son dərəcə branşının gelişmiş beşəri niteliklərinə (Mesela, Mikəlanjelo'nun yarattığı "David" heykeli) sahip bir şəhsyyətdir. Bu devrin dünya görüşü və mədəniyyətinin gelişmesine Antik Yunan örnəklərinin təsiri açıq bir şekilde hissedilir. F. Engels bu hususiyəti açıqça ifadə edər: "*Bizans gərillərən el yazmaları, Roma harabelərindən kazıp çikanları heykəllər qarşısında hayrete düşən Batı yeni bir ələm gördü (Antik Yunan ələmini gördü); orta asırların hülyaları Antik Yunan ələminin parlak surətləri qarşısında yok olup gitti. İtalya'da sanat misilsiz (eşsiz)derecedə yüksəlirən sanki klasik əski devrin yansımaları oldu və hiçbir zaman bu yüksəlməyə rastlamək mümkün olmadı*". Rönesans devri ressamlığı əsərlərinə, mitoloji süjələrdən faydalanmış əsərlərdə və dini mevzulara ait kompozisyonlarla birlikdə portre və peyzağ böyük yer tutmuşdur. Edebiyatda bu devirdə yeni poetik texniğin meydana gəlməsi və gelişməsi bütün sanatsal ifadə

usullərinin yenilənməsi və orta asır alegorisindən uzaqlaşma hali gözle görünüyordu. Musikiyə yeni içəriklə birlikdə aynı zamanda yeni şəkil və türler də (manilər, güzəlləmələr, ballatlar, operalar, kantatalar, oratoriyolar) gelişir.

Rönesans devri mədəniyyətinin əsasən mükəmməl karakter təşiməsinə bəkməyərək, ona, yeni mədəniyyət unsurlarının əski mədəniyyətə küçəkləşməsinə bağılı zıtlıqları unsurları aynı zamanda yaşanmışdır. Bununla birlikdə aynı mevzular o kadar işlənip değıştirilmiş ki, onların əsasında faydalanan əsərlər əsil və sadə insanların həyatlarında üretilmişdir (Örnəğin, P. Veroneze'nin "Levin'in Evinde Ziyafət", Leonardo da Vinci'nin "Madonna Benua" Levhaları). Rönesans devrinde İtalyan mədəniyyəti belli gelişmə mərhələlərindən geçmişdir. XIV. əsın sonunda meydana gələn bu mədəniyyət XV. əsın ortalarında və XVI. əsın evvələrində öz filizlənmə mərhələsinə gəlmişdir. XVI. əsın ikinci yansında isə, ölkənin iktisadi və siyasi duraklaması ilə ilgili olaraq, uzun müddətli bir devir başlar, buda feodal irticaya nədən olur. Hümənizm buhran keçirir. Lakin sanatın duraklaması həmə gerçəkleşməz. İtalya ressamları və şairləri, heykeltıraşları və mimarları yüksek sanatsal əhəmiyyəti olan əsərlər yaratmağa davam edərler. Diğer ölkələrdə (Fransa, İngiltərə, Almaniya vb.) Rönesans mədəniyyəti aynı ölkələrin tarixi gelişmesinin özüne məhsulşuğunu yansıtdı və buna görə de özlərinin fərqləşməsi karakteristik hususiyətlərə bağılıydı.

Janr: Fran: (Genre), - cins, tür). Çəşit, tür, üslup, kural, tarz, tərəmə anımlarına gəlir. Literatürdə, təsviri sanatta, sinemada, müzikdə və ayrıca tiyatrodə kullanılır. Oyunun belli sanatsal prensiptə sunusunu, sanat tarzi niteliklərinin toplu halində təcessüm türünü, sepkisini (ölçüsünü) bərlir. Janr, oyunun içəriğı və şəklinin, estetik ifadə prinsiplərinin, üslup-tarzinin əsas seciyələrini ayıran kriterdir. Tiyatrodə dram, trajedi, komedi, maskara, melodram, fars, hiciv, trajikomedi, kara komedi vs. türleri vardır. Janr, sanatsal əsərin kompozisyon kuruluşunun, sanatta aksettirilən gerçəkliğin çeşitliliğindən və sanatkar tərəfindən əsərdə iləri sürülmüş estetik vəzifələrdən ibarət olaraq meydana gəlir. Bu fikrə görə "Tür" anlayışının iki manası vardır. 1. Tür- poetik türdür. (bkz.: Poetik tür, Drama, Lirikə, Epos), Türün əsas tür değışmələri isə tür şəkilləridir (Örnəğin, epik türün böyük, küçük və orta şəkilləri). 2. Daha dar manada tür - poetik türlerin çeşitli variantlarını ifadə edər.

Örnəğin, rəssam sanatsal ədəbiyyatın epik türünün nevlərindən biri olsa da, o, kəndi alanında çeşitli roman türlərinə: tarix, biyografi, psikoqlji, günlük yaşam, fəlsəfi, macera, ilmi -fantastik, üretilmə vs. roman türlərinə ayrılır. Uyğun tür çeşitliliğı sanatın diğer nevlərində də vardır və günlük yaşam manzaraları (günlük yaşam səhnələri) gibi türləyə ayrılır. Musiki türlərinə, örnəğin, senfoni, sonat, kantata, romans, nağmə vs. dahildir. Tiyatrodə, faciə, drama, komedi, gülüş, skeç (səhnə için yazılmış küçük gülüş), revü və türler vardır; mimaridə əsərləri saraylara, məbətəhlərə, yaşayış binalarına, üretilmə təkliflərinə vs. bölünür. Ayrı-ayrı sanatların bu tür və

buna bənzər çeşitliliğı toplumsal gelişmə arzında təkrar edilir. Ölkədən ölkəyə keçər və öz kompozisyon yapısını zenginləşdirir. Təsvir olunan materyalin hususiyəti sanatkənn materyalə bəslədiğı münasebətə ortaya çıxır.. Örnəğin, sanatsal ədəbiyyatda daha kəməşik həyat sərəçlərini göstərmə meyli, sanatkənn roman vəya dəstəmə mürəccatı etməsinə tələp edər.

Poetik içəriğin özüne məhsulşuyyətlərinin təsiri altında, sanatın belli gelişmə mərhələsində tür, nevi poetik içəriğin tarixsel somut fərdi yönəli də zənginləşir. Türlerin tarixi gelişməsi də əsasən bununla izah edilir. Yeni tarixi şərtlərdən ibarət olaraq yeni türler meydana gəlir (Örnəğin; Edebi konu, senaryo və radyo kompozisyonları vəya televizyon görüntüləri vs.).

Konstruktivizm: Çağdaş burjuva Güzel Sanatında və estetiğində formalist hərəketlərdən biridir. Konstruktivizm; birinci dünya savaşıdan sonra meydana gəlmişdir. Konstruktivizm, Güzel Sanatın imğesini, estetik təbiətini, onun idrakı və idea -təbiyyəvi rölünü, aynı zamanda hər tür sanatsal əsəri inkar edərək Güzel Sanatın imğeliğini formun funksiyonel, konstruktivizm məqsədə uyğunluğu ilə səslənmə istəğini iləri sürər. Konstruktivizm için texniğin, içərikdən məhrum olan konstruktivizmlərin estetikləşdirilməsi, sanatsal yaratıcılıqda milli sanatlara, momentlərə itinasız yanaşılması karakteristikdir. Ameli təcrübədə konstruktivizm məzəmməsə Güzel Sanatına bənzər (Bkz.: Abstraksionizm). "Texniki" formaların önəmsiz yere çəğəlməsinə nədən olur. Konstruktivizm daha geniş ölçüdə mimaridə yayılmışdır. Burada, yukanda göstərilən olumsuz sanatlara bəkmədən çağdaş inşaat texniğinin ən yeni başlanlarının və çağdaş inşaat materyallərinin tətbiqi, konstruktivizm-funksiyonel problemlərin çözülməsində həyali önəmə sahiptir. Mimaridə konstruktivizmin ünlü təmsilçiləri şunlardır; Ş.E. Korbyuzye (Fransa), V.Gropius, B. Taut (Almaniya). Təsviri Güzel Sanatda konstruktivizm predmetsizliğin ifrat (aşın) formalarında sanatsal simğesi soyut hat, leke, hacim, demir, tənəke, ağaç, karton vs. şeylərin manası konstruktivizmə ilə səslənməkdə öz ifadəsini bulur. Edebiyatda və tiyatro sanatinə konstruktivizmin taraftarları insana his, hərəket və düşüncədən məhrum olan bir məkanizmə gibi bəkmərlər. Seyrin dekorativ düzenlənməsində konstruktivizm; güzel-realist imğeleri tam manası ilə sıkıştınp aradan çikan və onu soyut səhnə konstruktivizmi (A. Ekster'in konstruktiv meydanları, İngiltərə'də Cambridge festival tiyatrosunun səhnələri) ilə ifadə edər. Müzikdə konstruktivizmə doğəl harmoninin bozulması, keskin *disharmonik* və ritmik fiğurlər yaratılması həstir. Müzik əsərinin idea-duygusal içəriğinin səhnələştirilməsi də buradan iləri gəlir. Müzikdə də bu kuvvətin kuruculuq olan kompozitörlərdən A. Schönberg, M. Şillingar və diğerləridir. Konstruktivizm - kapitalizmə sanatsal mədəniyyətinin genel təzahürələrindən biridir.

Leytmotiv: Lat: (*Leytmotiv*) - əsas, götürücü motif). 1. Müzikdə: Bütün müzik əsərinin (opera, senfoni, kantata) icrası boyunca təkrar edilən müzik nəhiyyəsidir (söylənilir) vəya bütün bir konudur. Leytmotif, müzikli imğədə müəllifin idea gəyəsini daha sıkı şekilde ifadə

eden esas heyecanlı konuyu ayrıca seçip göze çarptırın (Örneğin: P.J. Çaykovski'nin "Kara tokmak kız" operasında üç kart laytmotifi veya D.D. Şostakoviç'in 7.ci senfonisində faşizmin kara kuvvetlerini şekillendiren marş motifi). 2. Laytmotif anlayışı, diğer anlamda mikada, edebi sanatsal və digər sanat çeşitlerinden oluşan eserlərle, tekrar tekrar kayıt edilən esas fikri karakterizə etmək için tətbiq edilir.

Müzik İcracısı: Sanatsal yaratıcılığın müzik eserlərinin ses araclığıyla yenidən yaratılmasından ibarət olan çaracıdır. Müzik icrası - solo halində (bir icracı ilə), kamera ilə birlikdə (iki veya daha fazla icracıyla) və böyük icracılar grubu tərəfindən, adətə müzik şefi rəhbərliyinə eşlik edilən kitlesel icradır (koro, orkestra). Müzik icrası müziğin karakterinə görə vokal (şan, okuma), enstrümental (çeşitli müzik aletləriylə çalmaq) və vokal-enstrümental (opera və operet vs.) icraya bölünür. Müziğin ilk öncə bestələnməsi və icra edilməsi tek bir yaratıcılıq sürecindən ibarətti. Halk yaratıcılığında müziğin mətninin, əzgininin hem de icracısı aynı kişi olabilir. Hem de icranın kendisi de bəzən doğaçlama formunu alabilir. Profesiyonel müzik mədəniyyətinin inkişafı ilə icracılıq yaratıcılığı tədricən ayrıcalıq olaraq müzik sanatının müstəqil sahəsinə çevrilir. Bu, icralarında görkəmli, icracı müzikaşılərə rast gəlinən (Örneğin; F.Lizst, N.Paganini) icra etmə təcrübəsini aradan kəldirməz. Şimdi dünya icra sanatının ən iyı örnəklərini ebediləşirməyə və təkrar təkrar yenidən səsləndirməyə imkan verən *gramofon* (ses plağı) və *magnitofon* (ses makinesi) ses yazmalarının kəşf edilməsinin müzik sanatı için böyük önemi vardır.

Müzik icrası, sanatın çeşidi olmaq itibarı ilə müziğin spesifik özəlliyindən doğmuşdur. Müzik sembollerini yalnız onları icra sürecində yenidən onarmakla tamamiylə kavranabilir. Bu süreçə icracı, tiyatro aktörü gibi müəllif və seyirci arasında bir araç rolünü oynar. Müzik icrası faal yaratıcılıq karakteri taşır. Bu da müzik eserlərinin, icracının fərdi yaratıcılığının özəllikləriylə şərtlənən icracılıq şərhinin kendine özgülüğündə, icracılıq üsluplarının çeşitliliyində ortaya çıkar. Dinleyicilər qarşısında, eşlik (refakat) edilən canlı yaratıcılıq olayı olan müzik icrası, icracının ince və aniden meydana gələn hislərini, ruh halını, heyecanlarını göstərməyə vaxıftır. Ama müzik eserinin içeriğinin diqqətlə öyrənilməsi, onun iç kanuna uyğunluqlarının derindən idrak edilməsi, əsasında asıl və kendi başnalığından (keyfi hərəketdən, özgülüğündən) uzak olan bir tek icra yaratıcılığı, özgülüğü ilə meydana gətirəbilir. Müzik eserlərinin dolğun izahı (şerhi), bestecinin nota kayıtlarında tutulur. Müzik icrası, müzik sanatının ayrılmaz bir parçası olmaqda birlikdə, insana duygusal olaraq təsir etmə gücünə sahiptir. İcraçılıq yaratıcılığının sanatsal səviyyəsi icracının istedadından, onun fərdi yaratıcılığından, baxışlarının ilericiliyindən, sanatsal və texnik ustalığının dərəcəsindən kaynaklanır. (bak: Sanatsal ustalık). S.

Pafos: Yun: (Pathos), - his, ihtiras). İnsanın zər və məsuliyyətli zamanlarda (inkılabı mücadələ, vətənin harici işğalçılardan müdafa olunması vs.) cəsaretili,

kahraman və prensipli olmasıyla alakadar olaraq, bütün mənevi qüvvələrinin yüksəlişini ifadə edən hususi vəziyyəti və halıdır. Estetik, insan kudretinin və mənevi güzəlliyinin ifadəsi olmaq itibarıyla ilhama böyük əhəmiyyət vermişdir. Sanatta hərəket və faaliyyət ilhamının mənasını açıqca çıxarmakla sanatkar kahramanlarının təlhinə öz vəya ayrı ayrı imgelərə ilham verir (Örneğin; A.S. Puşkin'in "Poltava" şüirində Pyotr'un hərəketlərini qiymətləndirməsi).

Patetiklik: Yun: (Pathetikos), - ihtiraslı, heyecanlı). Estetik kategorisi olup, insani, bir kaide olaraq, həyatının dönüş anında mühim karar kabul etməsi ilə alakadar böyük, güclü hislərin belli edilməsinə və gənelləşmiş ifadəsinə xidmət edir. Eski Yunan'da nutuqluluk sanatı adı altında nutuk sanatında nutkun ifadə gücüylə dinleyicilərin hislərinə hususi təsir bağışlayabilən bölüm anlaşılmaqdadır. Sanatta, buna uyğun olaraq, hususi estetik təsir gücünə malik olan, insan ruhunun gücü və güzəlliyinin təntənəsini ifadə edən ne varsa hepsi Patetika adı altında toplanır. Patetika hər şeydən öncə ədalətli, ulvi məqsədə çatmaq (ulaşmaq) yolundakı engəllərin, əziyyətlərin və şüphələrin aradan kəldirilməsinə bağlı olaraq kahramanın iradə və ruhunun yüksək gərginliyinin əyem etdirilməsidir. Buna görə sanatın bütün türələrində patetiklik ən çox kahramanlığın və faciəviliyin açıqca çıxarılması sürecində təzahür edir. Edebiyat sanətində patetiklik piyəsindən birgöçürümə, bütün gəlişmənin patetik nəticəyə gətirdiyi faciə vəya dramlarda hususi ilə özünü göstərir (Örneğin, L.M. Leonov'un "İstila", K.M. Simonov'un "Rus adamları", V.V. Vişnevski'nin "Nikbin Facia" eserləri), F.D. Fiveyski'nin "Ötümədən Güclü" heykəllər grubu - heykəltəraşlıqta; "Zirhlı Potyomkin gəmisi", "Çapayev", "Kırk birinci", "Alevli yıllar hakkında Povest" gibi eski Sovyet filmləri sinema sanətində, patetikliyin görkəmli ustalana, rəssamlıqta - Rus rəssamı V.I. Surikov ("Strelesk idamı sabahı", "Bayar Hanımı Morozova"), Sovyet sanatkarı B.V. İohanson ("Komünistlərin İstintaktı"); musikiyə - L. Beethoven ("Patetik" sonatı), P.İ. Çaykovski (6. "Patetik" senfonisi) örnək olablir.

Piyano: İtal: (Piano), - sakin, zayıf tiko).

Piyes: Bitirilmiş musiki eserinə denilir.

Polonez: Fran: (Polonaise). Polonyalı anlamına gələn, gələneksel bir Polonya dansıdır.

Portamento: İtal: (Portamento), - davranış, hərəket (gidiş). Bəzi enstrümanların icrası sırasında bir sesten digərinə kayan hərəketi bəlməktədir.

Prölüt: Lat: (Prae), - öncə, əvvəl, ludus - oyun). Aynı ruh halını ifadə edəbilən və sonrakı eser için bir fon yaratabilən küçük boyutlu bir piyese denilir.

Plastika: Yun: (Plastika), - heykəltəraşlıq). 1. Hərəketin çeviklik, revanlıq, ifadəliliklə seçiyələnen güzəlliyidir; hərəket və jəstin ahenkarlığıdır. Plastik sanatta koreografa və sahne sanatının digər formlarında açıqca təzahür edir. Sahnədə və sirkte plastik dansın müxtəlif akrobatik çalışmalardan oluşan və icracıların güc, çeviklik, hızlılığını sərgiləyən hususi türleri məvcuttur. Buna uyğun olaraq rəssamlıqta və grafiktə plastiklik denildiyində, sanatkar tərəfindən təsvir olunan

əşyanın hərəketində formalann və hatların ahenkçiliyi anlaşılır. 2. Təsviri sanatta yumuşaq (yapışkan) materyallərdən heykəl yapmaqtır, hacmi formlarda, fiili təsəvvür yaratan plastik sanət eserlərinin (heykəltəraşlık eserləri, dekoratif nakış vs.) məcmuudur. 3. Bedii edebiyatda plastik imge denildiyində kahramanın, onu kuşatan şərtin və manzaranın, yazar tərəfindən düzgün olaraq açıqca çıxarılan və okuyucularda imge hakkında bütünlükte açıq təsəvvür yaratan detallar əsasında təsviri anlaşılır.

Paıza (duraklatma): Lat: (Pausa), Yun: (Pausis), - tutmaq, durdurmaq, sözü kəsmək). Aktörün sahnədə kendi konuşmasına ara verməsi, cümələrdə arasında belli mollarada nəfəs kontrolü yapması. Aktörün lal-dinmez kəldiyi duraklatma hərəket plastikası, sifət fadələri və anlamı bəkləşlərlə ulaşmaq için aktörün seçtiyi sözsüz oyun tarzıdır. Eski halk oyunlarında paızada suskun, lal-dinmez olaraq bəhsədlir.

Realizm: Lat: (Realis) - cismani). Sanatsal mətəttür. Bu mətəd, F.Engels'e görə; "Təfərruatın düzgünlüyündən ilavə, tipik karakterlərin tipik vəziyyətlərdə əksətilirilməsinin dürlüştürülmə nazarda tutar". Bu tarifə görə; hər şeydən əvvəl, həyatın asıl sanatsal yansıması güzəl prensipləri; idrakı mahiyyət və gənelləşdirilmə karakteri, həyat hakikəti prensibi, təsvirin əsas məlzəməsi olan insan həyatı özünün, gəlişmə süreci ilə birlikdə kəydedilməsidir. Bu manada realizmin əlamətləri sanat tarixinin halə ilk devirələrində gərlülməkdədir. Lakin bunların daha dolğun ifadəsinə sonralan, gənelləşdirilmənin tipiklik gibi təzahür etdiyi asıl realist yönünün meydana gəlməsi ilə olmuştur. Bu isə yeni gənelləşdirilmənin tipiklik şəklində meydana gəlməsi, realizmin daha mühim yönünü təşkil edir. Realist eserlərin kavranması durumu sadəcə bununla belli edilir, realist sanatta tipik olanı yansıtp, yansıtılan gərkəçliyinə kanuna uyğun, karakter, mühim hususiyətlərini gənelləşdirilmə tipik imgələr yaratır. K.Marx XIX. əsır İngiliz romancılardan kəndə: "Onlar dünyaya gəlməş bütünlü siyasetçilərdən, gəzətecilərdən, yazarlardan daha çox siyasi və toplumsal hakikətləri kəşfətməşlərdir". F.Engels'in sözləri ilə söyləyəcəklərsək: "Balzac Fransız cəmiyyətinin ən gəzəl realist tarixini yaratmış və tarixi şəklini təsvir etmişdir".

Həyat sürecinin öz tipik formlarında əksətilirilməsi sanatkarın sanatsal təsvirin sorumluluğunun fərdiləşdirilməsi (bkz.: fərdiləştimə) gərkəçliyin özündən çox zənginliyini yansıtan həyatı, boyların dolğunluğunu tələp edir. Realist sanatkar gərkəçliyə müstəqil faal qiymət verməsindən imtina etməyərək, həyat sürecinin obyektiv gidişini göstərməklə, okuyucuya vəyahut seyirciyə, F.Engels'in sözləri ilə söylərsək, "Hədisenin təbii gəlişimi ilə təsvir edilməsinə qiymət verməyə çalışır". Bu manada realizm okuyucuyu, seyirci vəya dinleyici qarşısında həyat sürecinin öz mantığını açıp göstərərək gərkəçliyi yansıtmaya hususi sərbəktif formlardan (ifrat sərbəktizmdən, lüzumsuz əlqorizmdən vs.) uzak durur. Lakin realist esərdə fərdiləştimə (bireysəlləştimə)hiçbir səbəplə gərkəçliyin yansıması olmayıp, sanatsal fikir nəticəsi gibi meydana gəlir. Arkasında sanatkar tərəfindən düşünlüş həyatı

kanuna uyğunluqlarının gizləndiyi bu tür fərdiləştimələr tipiklik göstərmənin sanatsal formudur. A.S.Puşkin'in lirikası, İ.Y. Repin'in "Burlaklar", vəyahut, "Zaporjyelilər" tabloları, L.N.Tolstoy'un "Diriliş" romanı, P.İ.Çaykovski'nin "1812.Yılı" tantanalı uvertürü gibi eserlərin hər birində insanların, insan hissi və heyecanlarının fərdi təsviri yoluyla Rus həyatının, bu vəya başqa devrinin möhim tərəflər zəngin dramatik formlarında bütünlüklə dolğunluq ilə yansıtılır.

Realist sanatta tipiklik həyatı süreçteki kanuna uyğunluğun idrak edilməsi, aynı zamanda sanatkarın özünün estetik ideallarının şəkillənməsidir. Bu ideallar təsvir olunan hədisələrin seçilməsi prensibinin kendisində, onların gəlişmə mantığının belli nüktəyi nazardan aydınlatılmasında və bu mantığın qiymətləndirilməsində öz ifadəsinə bulur. Həyat hakikəti prensibi, həyat sürecindəki tipikliyin, kanuna uyğun olanın aktarılməsi, zamanın ilericı idealları ilə bağlılığı olduqca təbii ki, özünün daha dolğun ifadəsinə de oluşturuur. Realizm halkın bağımsızlıq hərəketində, dünya görüşündə, sanatsal gəlişimi için əsas və idea zəmini yapmış olur. Toplumsal hərəketin yüksəlməsini, demokratik idealları yayılma devirləri realist sanatın sərbəkl gəlişməsi ilə əlaləkdir. Və bu devirlərin hər biri hususi formda onun tarixi özünə məhsusluğunu belli edir. Örneğin 19. əsırda Rusya'da özgülük hərəketinin yüksəlməsi tenki realizmin gəlişməsi ilə əlaləkdir. 20. əsırda proletaryanın sosial dəğişiklikləri uğruna inkılabı mücadələsi realist sanatın gəlişməsinin yeni, yüksək mərhələsini təşkil edən Sosialist realizmini doğurmuşdur.

Realizmin nəticə itibarı ilə cəmiyyətin tarixi gəlişiminin gidişatı ilə belli olan gəlişmə süreci, bütünlükte məvcut tarixi devrin iləri sürdüğü imkanlara və tələplərə uyğun olan dünya sanatının gəlişmə süreci ilə kınılmaz surətlə bağlıdır. Belli tarixi devirlərdə, örneğin sanatkarın özünün obyektiv məvkiyənlərində daha kəskin formlarda ifadə etməsinə tələp edən, onu simvolikaya, əlqorizməyə müracaət etməyə təhrik edən şərt meydana gəlir (Örneğin, gənc A. M. Gorki'nin Danko'nun romantik imgesini yaratırken kendi qarşısına koyduğu vəzifələr, A.İ.Gançorov'un ciddi realist mənarəsi ilə halledilməmişdir). Bununla əlaləli olaraq realizmin öz gəlişməsinin çeşitli əşamalarında digər sanatsal mətətlərlə, məsələ, Romantizm ilə qarşılıklı təsir məsesini təsvirin az-çok şərtli formaları halledir. Lakin az gəlişmənin bütün devirlərində sanat eserlərini içerik və form ilişkinsini vahdetini öngörən gərkəçlik hədisələrinin sanatsal tipikləşdirilməsi Realizmin əsası olaraq kalır.

Ritim: Yun: (rhythmos) - bərabər ölçüdə olmaq, muntəzamlıq). Sanət eserlərində ortaq ölçülü müxtəlif unsurların ardıcıl uzlaşmasıdır, obyektiv ələmin ritmik süreçlərin yansıtılmasıdır. Ritim sanat eserinin aydınlığına, dəklilikinə və muntəzamlığına yardım edir, sanatsal imgeyi daha təsirli edir. Musikiyə ritmin çox mühim əhəmiyyəti vardır. Burada o səslərin kanuna uyğun uzlaşmasında, bütün musiki unsurların zamanca belli şəkildə birləşməsiylə ortaya çıkar. Ayn - ayn musiki türlərinin özünün ritmi insanın duygusal vəziyyəti ilə

benzerdir ve halen mertlik ve mülayimlik gibi hisleri yansıtır.

Tiyatro ve sinemada ritim (sinema, film) vurgulu ve vurgusuz hecelerın uzlaşması, ibarelerin veyahut onların hisselerinin ahenk bitkinliğı olmak itibarı ile aktörün konuşmasında tezahür eder. Konuşma, sanatsal tesiriği ve melahatlılığı ritmin hususiyetlerinden asılıdır. Konuşma ritminin daha da güçlenmesi şiir sanatının özünü gösterir. Burada o, fasilelerin maksimum derecede arklştırılmasında ifade olunur ve eserin formuna ehemmiyetli tesir gösterir, içeriğın açılmasına yardım eder. Tasviri sanatta (ressamlık, grafik, heykeltıraşlık vb.) aynı zamanda mimaride nakışların merkezinde, renklerin uygunluğunda, sütunların yerleştirilmesinde vs. belirir. Koreografide insan bedeninin ifadeli hareketlerini belli şekillerde birleştiren ritim, dansın manzarasını yaratır.

Staccato: İtal: (Staccato), - ayrılmış, koparılmış). Seslerin birbirlerinden pauzalarla ayrılarak, birbirlerinden kesilerek icra edilmesini ön görmektedir. Bir müzikal artikülasyon şeklidir.

Süit : Fran: (Süite), - aralıksız, devam etmek). Tamamlanmış piyeslerden ibaret olan bir müzik formudur. Hız - Ritim: Temaşadaki olayların dramatik gelişimini, oyuncuların oyun tarzını düzenleyen ahenk. Oyunun hızı-ritmi yönetmen tarafından belirlenir ve tüm icracıların bu ahenge uymaları gerekir.

Son söz. "Estetik Terimler Sözlüğü"nden alınmış şu terimlerin piyano icracılığı zamanı, daha doğrusu eserin idea-içeriğinin bütün zenginliyi ile icra olunması sürecinde özel rolü olmasını bir daha belirtmeli oluyoruz. Doğrudan doğruya bu gerçekliği dikkate alarak yukarıda zikir ettiğimiz terimlerin derinden benimsetilmesinin mühim olmasını da özel olarak vurgulamalı oluyoruz. Nitekim şu terimlerin sanatsal-estetik manasının, aynı zamanda onlarca müzik nüanslarının yerli-yerinde ve mantıksal olarak kullanılabilmesinin öneminin idrak olunması ve icra prosesinde onlardan üretkenlikle istifade olunma yeteneği profesyonel piyano icracılığının çok önemli prensiplerinden sayılmaktadır.